

УДК 74.584(4 Укр.)738.11

А. А. Харківська,

кандидат фізико-математичних наук, доцент, проректор з науково-педагогічної роботи
(Комунальний заклад "Харківська гуманітарно-педагогічна академія" Харківської обласної ради)
kharkivska@rambler.ru

КОМПАРАТИВІСТСЬКИЙ АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ВНЗ ЧЕРЕЗ ЙОГО РЕЙТИНГОВЕ ОЦІНЮВАННЯ

У статті проаналізовано різні системи визначення рейтингу розвитку ВНЗ; розглянуто найбільш значущі показники рейтингового оцінювання ВНЗ; обґрунтовано ефективність і доцільність застосування окремих показників для рейтингового оцінювання, а також проаналізовано визначення термінів "оцінка", "оцінювання", "рейтинг" відповідно до їх використання в межах визначення ефективності роботи ВНЗ.

Постановка проблеми. Сучасний стан системи вищої освіти зумовлюється низкою соціально-економічних, політико-правових, міжнародних науково-технологічних та соціально-культурних чинників. Забезпечення якості вищої освіти за таких умов залежить від швидкої та адекватної реакції вищих навчальних закладів на ці чинники.

Так, застосування рейтингів вищих навчальних закладів є важливим та ефективним інструментом забезпечення якості вищої освіти.

Рейтингове оцінювання розвитку вищих навчальних закладів є невід'ємною складовою моніторингу освітнього процесу. Ця складова задовольняє попит споживачів ринку освітніх послуг та ринку праці щодо репутації вищого навчального закладу, стимулює змагальність, сприяє активізації участі цільових груп у формуванні сучасних вимог до рівня підготовки фахівців. Адже в університетах народжуються не тільки нові ідеї, засади духовного та економічного зростання держави, але й готується нове покоління компетентних професіоналів, які здатні реалізувати їх практично в умовах розбудови соціально орієнтованої економіки [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, присвячених цій проблемі. На сьогодні є значна кількість праць, у яких розглядаються різні аспекти рейтингового оцінювання розвитку ВНЗ. Питанням моделювання рейтингової оцінки присвячені дослідження В. Вітлінського, Н. Жигицької, Т. Оболенської, В. Марцина, О. Ленівської, В. Ямкового та ін.; окремі аспекти проблеми розробки теоретико-методологічних засад аналізу забезпечення якості підготовки спеціалістів та вимог до їх професійної підготовки в сучасних умовах розглянуто в працях В. Вікторова, Г. Єльнікової, Ю. Зінковського, О. Ляшенка, Є. Марченка, Н. Мельникової, Т. Семенюк, В. Супруна, М. Юсупова; у працях А. Анчишкіна, Л. Борисової, В. Гриценка, Л. Колеснікова, В. Турченко порушуються питання, пов'язані з використанням економіко-математичних методів для оцінювання ефективності діяльності навчальних закладів, потреби в спеціалістах та якості їх підготовки.

Проте на сьогодні це питання лишається в стані вирішення. У наукових колах тривають дискусії щодо того, за якими параметрами та критеріями варто оцінювати ефективність роботи ВНЗ і навіть доцільність його діяльності.

Отже, аналіз наявних праць доводить, що питання розробки сучасної системи рейтингового оцінювання розвитку ВНЗ є нагальними й актуальними.

Мета статті – здійснити порівняльний аналіз наявних систем визначення рейтингу розвитку ВНЗ, проаналізувати ефективність і доцільність застосування окремих показників для рейтингового оцінювання.

Виклад основного матеріалу. Згідно з Національною доктриною розвитку освіти України у XXI столітті, у країні має стверджуватися стратегія пришвидшеного поступу освіти і науки та впровадження новітніх інформаційних технологій, інновацій у процес підготовки висококваліфікованих спеціалістів. Відповідно актуалізується питання рейтингового оцінювання розвитку ВНЗ, у межах якого важливим є виявлення та аналіз способів визначення рейтингу, що є показником успішності процесу забезпечення високої якості освіти.

Мета розрахунку рейтингу розвитку вищих навчальних закладів полягає в інформуванні суспільства, державних органів управління вищою освітою, а також керівництва ВНЗ і його колективу про рівень і результативність діяльності ВНЗ [2].

Для глибшого розуміння сутності процесу рейтингового оцінювання розвитку ВНЗ розглянемо визначення термінів "оцінка", "оцінювання", "рейтинг".

Термін "оцінка" позначає вираження в умовних знаках – балах, а також в оцінювальних судженнях учителя стосовно ступеня засвоєння учнями знань, умінь та навичок відповідно до вимог програм, рівня стандартності й стану дисципліни.

Термін "оцінювання" тлумачиться як вивчення вчителем результатів навчальної роботи учнів, студентів на заняттях і вдома, з огляду на яке за результатами спеціальної перевірки (усної, письмової,

графічної та практичної) знань, умінь і навичок при оцінюванні враховується повнота, усвідомленість і міцність засвоєння наукової інформації, що передбачена програмами й фактично вивчена на заняттях; знання й розуміння зв'язків і взаємозалежностей між вивченими явищами, законами, закономірностями й правилами, уміння користуватися набутими знаннями для правильного пояснення конкретних фактів і явищ реальної дійсності тощо [3: 244].

Термін "рейтинг" визначається як суб'єктивна оцінка якогось явища за заданою шкалою. За допомогою рейтингу здійснюється первинна класифікація соціально-педагогічних об'єктів за ступенем вираження спільної для них властивості (експертні оцінки). У педагогічних науках рейтинг є основою для побудови різноманітних шкал оцінок, зокрема при оцінці різних сторін навчальної та педагогічної діяльності, популярності чи престижності професій серед молоді тощо. Отримані при цьому дані зазвичай мають характер порядкових шкал [3: 285].

Останнім часом з'явилося чимало способів визначення рейтингу розвитку ВНЗ. Здебільшого це складні багаторівневі системи оцінювання ефективності діяльності ВНЗ, а рейтинг – це числовий показник, що характеризує, зокрема, перевагу конкретного виду діяльності. Методичну характеристику рейтингу визначають склад вибраних ознак і правило обчислення інтегрального показника. Зауважимо, що рейтинг визначається не серед усіх ВНЗ одночасно, а серед споріднених: класичних університетів, політехнічних, машинобудівних, залізничних тощо.

Варто також зазначити, що визначальними в системі рейтингового оцінювання розвитку ВНЗ можуть бути різні показники, різними можуть бути й самі системи. Наведемо результати компаративістського аналізу систем визначення рейтингу потенціалу ВНЗ у Росії та Україні (див. табл.).

Таблиця 1.

Компаративістський аналіз систем визначення рейтингу потенціалу ВНЗ у Росії та Україні

Росія	Україна
<p>1. Інтелектуальний потенціал:</p> <ul style="list-style-type: none"> – кваліфікація науково-педагогічних співробітників; – перспективність кадрового забезпечення; – зв'язок із фундаментальною наукою; – зв'язок із прикладною академічною наукою. <p>2. Матеріальна база:</p> <ul style="list-style-type: none"> – забезпеченість навчально-лабораторною базою; – забезпеченість інструментальною базою; – рівень інформатизації; – забезпеченість бібліотечними фондами; – забезпеченість бюджетним фінансуванням. <p>3. Соціально-культурна база:</p> <ul style="list-style-type: none"> – забезпеченість місцями в гуртожитку; – забезпеченість громадським харчуванням; – санаторно-профілактична база; – спортивна база. <p>4. Підготовка кадрів:</p> <ul style="list-style-type: none"> – підготовка фахівців; – аспірантура; – продуктивність докторських спецрад; – продуктивність кандидатських спецрад; – конкурентоспроможність підготовки кадрів. <p>5. Виробництво й апробація нових знань і технологій:</p>	<p>1. Презентація здобутків на міжнародному рівні:</p> <ul style="list-style-type: none"> – чисельність науково-педагогічних працівників, відряджених за кордон; – чисельність іноземних громадян (студенти, аспіранти, слухачі, стажери усіх форм навчання); – чисельність студентів та аспірантів, направлених до закордонних установ, підприємств та організацій на навчання або стажування; – кількість доповідей, зроблених науково-педагогічними працівниками за кордоном на наукових конференціях, симпозіумах, форумах; – кількість наукових та науково-методичних робіт, опублікованих у фахових зарубіжних журналах; – кількість міжнародних виставок у галузі науки, освіти, технологій, культури та мистецтва тощо, на яких репрезентовано здобутки вищого навчального закладу; – кількість нагород (медалі, грамоти, дипломи переможців), отриманих вищим навчальним закладом, на міжнародних виставках; – чисельність студентів учасників Всеукраїнських студентських олімпіад, мистецьких конкурсів, спортивних змагань (чемпіонати України, Універсиади України, чемпіонати України серед студентів, обласні чемпіонати та універсиади). <p>2. Презентація здобутків на національному рівні:</p> <ul style="list-style-type: none"> – чисельність штатних дійсних членів (академіків), член-кореспондентів Національної академії наук України серед штатних наукових та науково-педагогічних працівників; – чисельність штатних дійсних членів (академіків), член-кореспондентів державних галузевих академії наук України серед штатних наукових та науково-педагогічних працівників; – чисельність лауреатів державних премій серед штатних наукових та науково-педагогічних працівників; – чисельність штатних наукових та науково-

<ul style="list-style-type: none"> – держзамовлення на наукові дослідження; – затребуваність наукових досліджень; – апробація за кордоном; – апробація в Україні; – конкурентоспроможність прикладної науки. <p>6. Інтеграція у світову спільноту:</p> <ul style="list-style-type: none"> – авторитет науково-педагогічної школи; – затребуваність освіти за кордоном; – використання зарубіжних шкіл; – конкурентоспроможність освітніх послуг за кордоном. 	<p>педагогічних працівників, які мають державні почесні звання;</p> <ul style="list-style-type: none"> – чисельність студентів учасників, студентів-призерів всеукраїнських студентських олімпіад, мистецьких конкурсів, спортивних змагань; – кількість державних та галузевих виставок; – чисельність штатних наукових та науково-педагогічних працівників, які є членами експертних рад ДАК. <p>3. Організаційна структура та управління:</p> <ul style="list-style-type: none"> – кількість кафедр – усього; – кількість випускаючих кафедр – усього; – кількість випускаючих кафедр, які очолюють штатні доктори наук або професори та на яких здійснюють підготовку за програмами спеціаліста, магістра. <p>4. Науковий та науково-педагогічний потенціал:</p> <ul style="list-style-type: none"> – чисельність науково-педагогічних працівників – усього; – чисельність науково-педагогічних працівників, які мають науковий ступінь доктора наук – усього; – чисельність науково-педагогічних працівників, які мають науковий ступінь кандидата наук – усього; – чисельність науково-педагогічних працівників, які мають вчене звання професора – всього; – чисельність науково-педагогічних працівників, які мають вчене звання доцента – всього. <p>5. Інтеграція науки та вищої освіти:</p> <ul style="list-style-type: none"> – фінансування науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт. <p>6. Результативність підготовки фахівців.</p> <p>7. Фінансові та інформаційні ресурси [4].</p>
---	---

Здійснивши аналіз рейтингу ВНЗ України та Росії, варто зазначити, що останніми роками в рейтингу ВНЗ беруть участь не лише державні ВНЗ, а визначенням рейтингу ВНЗ сьогодні займається не лише МОНМС України. Авторами рейтингового оцінювання є й представники ВНЗ, регіональних владних структур, ЗМІ [5: 88].

Наприклад, фахівці Одеського національного морського університету Ю. Воробйов, О. Вассерман, А. Пашков запропонували власну програму рейтингового оцінювання й визначили систему її реалізації на двох етапах.

На першому етапі вирішувалися окремі завдання. Вони були визначені на основі розділів так званих карток ВНЗ, що подаються наприкінці кожного календарного року до Ради ректорів регіону. Форма та зміст цих карток у процесі аналізу були вдосконалені з огляду на пропозиції ректорів багатьох ВНЗ. Ці картки містили вісім розділів, кожний з яких охоплював 8-10 показників.

На другому етапі вирішувалося узагальнююче завдання, для якого вихідними даними стали інтегральні показники часткових завдань, а підсумками – інтегральні показники якості роботи кожного ВНЗ.

Для кожного завдання експертним методом були визначені найбільш важливі показники (критерії) для порівняння підсумків діяльності ВНЗ і розрахунку їхнього рейтингу. Експертами були висококваліфіковані фахівці, які, обираючи показники, спирались як на власний досвід, так і на пропозиції учасників навчально-виховного процесу. Відповідно до розділів карток ВНЗ були обрані такі показники: науково-педагогічні кадри; контингент студентів; матеріально-технічна база; структура ВНЗ; науково-дослідницька робота; міжнародна діяльність; виховна та спортивна робота; економічна діяльність.

Із метою об'єктивного порівняння значень цих показників для різних ВНЗ у більшості випадків використані були не абсолютні, а відносні значення. Найчастіше дані стосувалися кількості студентів або викладачів, при чому в усіх завданнях використовувалися дані про студентів денної форми навчання. Зростання майже всіх показників, за винятком кількості студентів, що вибули з ВНЗ, сприяли підвищенню інтегрального показника.

Для розрахунку інтегрального показника на підставі окремих показників для конкретного ВНЗ у кожному завданні була використана методика, запропонована О. Д. Чебаком [6].

Позитивним у проаналізованій методиці визначення рейтингу ВНЗ, на наш погляд, є чітка кількісна оцінка підсумків діяльності обраної групи ВНЗ на підставі різноманітних показників, що характеризують всі основні напрями цієї діяльності.

Ця методика, на нашу думку, є більш обґрунтованою порівняно з методикою О. Яременка та О. Балакіревої [7], що базується на опитуванні великої кількості респондентів, а відтак усі розрахунки ґрунтуються на використанні звичайних звітних даних, що є в розпорядженні будь-якого ВНЗ та керівного органу [8].

Проблеми рейтингового оцінювання розвитку ВНЗ є сферою наукових інтересів Російської асоціації педагогічних університетів. На думку І. Курова, "аналіз існуючих рейтингових систем оцінювання ВНЗ показав, що в їх основі лежать переважно структурні показники ВНЗ (кадровий склад, студентський контингент, матеріально-технічна база, об'єм фінансування тощо), проте важливу роль повинна відігравати функціональна, діяльнісна характеристика ВНЗ, оскільки наявність сильного кадрового потенціалу ще не свідчить про продуктивність його роботи, а наявність потужної матеріальної бази нічого не говорить про те, наскільки ефективно вона використовується" [9: 23]. Крім того, він вважає, що об'єктивне оцінювання розвитку ВНЗ має передбачати розгляд його діяльності не лише в статичній, але й у динамічній. Фахівці Асоціації педагогічних університетів розробили власну методику оцінювання педагогічних ВНЗ. Так, при оцінюванні науково-дослідної діяльності ВНЗ ними були враховані формальні ознаки наукової школи й наукового напрямку. Зокрема, вони спробували врахувати те, що різні галузі наукових досліджень мають неоднакову значущість, а отже, повинні мати різний "ваговий" коефіцієнт. При оцінюванні суб'єктів, що проводять наукові дослідження, важливою є не кількість докторів наук, а рівень їхньої значущості в науковій і управлінській діяльності ВНЗ.

Варто зауважити, що визначення формальних ознак, перевірка реального стану, висновки на основі отриманих даних роблять згадану вище методику дуже складною. Крім того, не можемо погодитися з тим, що структурні показники ВНЗ не є важливими при оцінюванні (наприклад, кількість докторів наук).

Ми згодні з думкою Т. Бельчик стосовно того, що потенціал і розвиток тісно пов'язані між собою, але не завжди значний потенціал зумовлює високий рівень розвитку ВНЗ. Тому після обчислення рейтингу потенціалу й розвитку обчислюється оцінка ефективності [5].

Варто зауважити, що методика визначення рейтингу розвитку ВНЗ постійно вдосконалюється, її творці акумулюють зауваження й пропозиції ВНЗ і окремих представників стосовно підходів до визначення рейтингу розвитку ВНЗ. Таким чином, система рейтингу постійно коригується й повинна впливати на освітньо-виховний процес ВНЗ, висувуючи на перший план те, що необхідно на цей момент для вдосконалення державної освітньої політики.

Висновки. Наведені способи рейтингового оцінювання розвитку ВНЗ мають свої позитивні і негативні сторони. Здебільшого різні системи рейтингового оцінювання використовують однакові показники (структурні показники, показники академічної успішності, видавнича діяльність, наукові дослідження тощо), проте сьогодні існують комплексні системи оцінювання, які, на нашу думку, є більш доцільними та об'єктивними. Такі системи враховують, наприклад, оцінювання затребуваності випускників, думку студентів, викладачів, роботодавців про якість підготовки фахівців, організацію навчального процесу, оцінювання соціальних умов проживання викладачів і студентів тощо.

Отже, розглянуті системи рейтингового оцінювання розвитку ВНЗ потребують доопрацювання, адже ефективно та об'єктивно оцінювання діяльності ВНЗ дає можливість визначити реальний рівень якості навчання, виховання та викладання в конкретному вищому навчальному закладі, що відповідно забезпечить свідомий вибір ВНЗ для майбутнього фахівця. Тому необхідно вміти виявляти краще в існуючих системах оцінювання рейтингу ВНЗ, грамотно упроваджувати це в практику підготовки фахівців та при розробці нових підходів до визначення рейтингу уникати формальності оцінювання, зробити його дієвим і об'єктивним.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Рейтинг вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації МОНмолодьспорту [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua/ua/activity/education/higher-education/rejting/>.
2. Харківська А. А. Теоретичні і методичні засади управління інноваційним розвитком вищого навчального педагогічного закладу : дис. ... док. пед. наук : 13.00.06 / Алла Анатоліївна Харківська. – Луганськ, 2012. – 596 с.
3. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – Київ : Либідь, 1997. – 376 с.
4. Лист МОН України від 18.12.2007 № 1/9-771 [Електронний ресурс]. – Офіц. вид. – К. : Міністерство освіти і науки України. – Режим доступу : http://uazakon.com/documents/date_bx/pg_gxgywn.htm.
5. Бельчик Т. А. Системная оценка функционирования вуза в управлении подготовкой специалистов (на примере Кемеровской области) : дис. ... канд. эконом. наук : 08.00.05 / Татьяна Алексеевна Бельчик. – Кемерово, 2003. – 250 с.
6. Чабак О. Д. Перетворення експертних якісних характеристик об'єктів у кількісні оцінки / О. Д. Чабак // Міжнародний науковий журнал. – 2002. – № 3–4. – С. 16–21.
7. Яременко О. Методика визначення інтегрованого рейтингу вищих навчальних закладів / О. Яременко, О. Балакірева // Вища школа. – 2001. – № 6. – С. 58–70.
8. Воробйов Ю. Визначення рейтингу вищих навчальних закладів на підставі багатьох показників / [Воробйов Ю., Вассерман О., Пашков А.] // Вища школа. – 2003. – № 4–5. – С. 43–47.

9. Куров И. Е. Об оценке деятельности педагогического вуза / И. Е. Куров // Высшее образование в России. – 1995. – № 3. – С. 21–26.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Reityng vyshchyykh navchal'nykh zakladiv III-IV rivniv akredytatsii MONmolod'sportu [Rating of the Higher Educational Establishments of the III-IV Levels of Accreditation of the Ministry of Education and Science, Youth and Sport of Ukraine] [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.mon.gov.ua/ua/activity/education/higher-education/rejting/>.
2. Kharkivs'ka A. A. Teoretychni i metodychni zasady upravlinnia innovatsiynym rozvytkom vyshchogo navchal'nogo pedagogichnogo zakladu [Theoretical and Methodical Bases of the Innovational Development Management of the Higher Educational Pedagogical Establishment] : dys. ... dok. ped. nauk : 13.00.06 / Alla Anatoliivna Kharkivs'ka. – Lugans'k, 2012. – 596 s.
3. Goncharenko S. Ukrains'kyi pedagogichnyi slovnyk [The Ukrainian Pedagogical Dictionary] / S. Goncharenko. – Kyiv : Lybid', 1997. – 376 s.
4. Lyst MON Ukrainy vid 18.12.2007 № 1/9-771 [The Letter of the Ministry of Education and Science from 18.12.2007 № 1/9-771] [Elektronnyi resurs]. – Ofits. vyd. – K. : Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. – Rezhym dostupu : http://uazakon.com/documents/date_bx/pg_gxgywn.htm.
5. Bel'chik T. A. Sistemnaia otsenka funktsionirovaniia vuza v upravlenii podgotovkoi spetsialistov (na primere Kemerovskoi oblasti) [The Systematic Evaluation of the Educational Establishment Functioning in the Specialists' Training Management (on the Example of the Kemerovo Region)] : dys. ... kand. ekonom. nauk : 08.00.05 / Tat'iana Alekseevna Bel'chik. – Kemerovo, 2003. – 250 s.
6. Chabak O. D. Peretvorenna ekspertnykh yakisnykh kharakterystyk ob'ektiv u kil'kisni otsinky [The Converting the Expert Qualitative Characteristics of Objects in the Quantitative Marks] / O. D. Chabak // Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal [The International Scientific Journal]. – 2002. – № 3–4. – S. 16–21.
7. Yariomenko O. Metodyka vyznachennia integrovanogo reityngu vyshchyykh navchal'nykh zakladiv [The Methodology of the Higher Educational Establishments Integrated Rating Determination] / O. Yariomenko, O. Balakireva // Vyshcha shkola [Higher School]. – 2001. – № 6. – S. 58–70.
8. Vorob'iov Yu. Vyznachennia reityngu vyshchyykh navchal'nykh zakladiv na pidstavi bagatiokh pokaznykiv [The Determination of the Higher Educational Establishments Rating on the Basis of the Many Criteria] / [Vorob'iov Yu., Vasserman O., Pashkov A.] // Vyshcha shkola. – 2–3. – № 4–5. – S. 43–47.
9. Kurov I. E. Ob otsenke deiatel'nosti pedagogicheskogo vuza [On the Evaluation of the Pedagogical Establishment Work] / E. I. Kurov // Vysshee obrazovanie v Rossii [Higher Education in Russia]. – 1995. – № 3. – S. 21–26.

Матеріал надійшов до редакції 26.03. 2013 р.

Харьковская А. А. Компаративистский анализ развития вуза путем его рейтингового оценивания.

В статье проанализированы различные системы определения рейтинга развития вуза; рассмотрены наиболее значимые показатели рейтингового оценивания вузов; обоснованы эффективность и целесообразность применения отдельных показателей для рейтинговой оценки, а также проанализированы определения терминов "оценка", "оценивание", "рейтинг" согласно их использованию в пределах определения эффективности работы вузов.

Kharkivska A. A. The Comparative Analysis of the University Development through its Rating Assessment.

The paper analyzes various systems of the university ranking; considers the most meaningful performance of universities evaluation rating; justifies the efficiency and usefulness of individual indicators for the rating evaluation and analyzes the definitions of "assessment", "evaluation", "rating" according to their use within the definition of the effectiveness of schools.